

Figurine kao reprezentacije tela: Analiza vinčanskih figurina gradačke i pločničke faze sa teritorija kosovske, južnomoravske i srbijanske varijante

U ovom radu izvršena je uporedna analiza 419 figurina vinčanske kulture sa 34 lokaliteta gradačke i pločničke faze na teritoriji kosovske, južnomoravske i srbijanske varijante. Cilj istraživanja bio je provera postojanja veze između predstava onoga što se tradicionalno naziva primarnim polnim karakteristikama (grudi i vulva, odnosno falus) i socio-kulturnog tela. Problemi koji se javljaju su postojanje figurina koje nemaju predstavljen pol, a koje mogu, a ne moraju imati socio – kulturne karakteristike, pojava figurina sa dve glave, kao i onih na kojima su prikazane maske ili rogovi, koji se uglavnom povezuju sa muškim polom. Na osnovu dobijenih rezultata, odnosno predstava na figurinama, može se pretpostaviti da pol u vinčanskim zajednicama sa ovih prostora nije bio osnova identiteta, već se pre može posmatrati kao društveni konstrukt. Takođe, pokazano je da se antropozoomorfne figurine ne mogu vezivati za određeni pol, jer pol na ovakvim figurinama nije vidljiv, već njihovu simboliku treba tražiti u shvatanju tela i telesnosti u ovim zajednicama kao socio-kulturnom konstrukt. Rezultati su takođe pokazali da razlika između gradačke i pločničke faze, kada je modelovanje figurina u pitanju, nije konstatovana.

Uvod

Kada je reč o posmatranju figurina kao reprezentacija ljudskog tela, treba napomenuti da telo moramo posmatrati kao celinu koja je već sama po sebi jedan konstrukt. Telo, samo po sebi, nije neoznačeno, telo nije tabula rasa koju društvo ispisuje, na koju se dodaju socijalni konstrukti, već je aktivno uključeno u produkciju i konstituciju značenja (Butler 1999; Meskell 2005), kroz svakodnevno ponavljanje ustaljene prakse. Ta praksa je namerna i performativna, gde performativni karakter sugerše dramatičnu i složenu konstrukciju značenja. Performativna praksa podrazumeva javne, ponavljane akcije pokreta, gestova, oblačenja, stava, rada, proizvodnje, interakcije sa predmetima i manipulisanje prostorom (Butler 1999). Pojedini autori telesnost shvataju kao podlogu subjektivnosti i iskustva (Joyce i Csordas, prema Joyce 2007), što ne znači da telo ne učestvuje u

*Milena Milenković (1990),
Paraćin, Laze Lazarevića
32, učenica 4. razreda
Gimnazije u Paraćinu*

*Jelena Arsenijević (1990),
Obrenovac, Momčila
Kalajdžića 4, učenica
4. razreda Gimnazije u
Obrenovcu*

*MENTOR:
Uroš Matić, student III
godine Filozofskog
fakulteta u Beogradu*

kreiranju iskustva, već naprotiv, da je telo instrument kojim se informacije i znanje primaju i značenje formuliše (Merlau-Ponty 1962, prema Joyce 2007). Telesna memorija obezbeđuje osećaj stalnosti; ona je i orijentaciona, jer je jedan od načina na koji dajemo smisao svojim telima i njihovom mestu u odnosu sa svetom oko nas). Shvatanje tela i telesnosti u uskoj je vezi sa regulatornim idealima određenog društva, pa su danas pol i rod usko povezani sa shvatanjem tela. Rod, kao društvena konstrukcija, u današnjem društvu posmatra se u uskoj vezi sa polom, koji je sam po sebi naturalizovana društvena konstrukcija. Međutim, ovakav način posmatranja nosi rizik neprepoznavanja rodne varijabilnosti u drugim društvima (Butler 1993). Očigledno je da su pol, rod, i druga značenja po kojim se ljudi kategorišu nametnuta. U nekim kulturnim kontekstima određeni aspekti tela značajniji su nego drugi. Pol – muški i ženski – ne može se uvek smatrati prirodno značajnim u kategorisanju tela, niti genitalije smeju uvek biti smatrane najznačajnijim za telesni identitet (Alberti 2005: 208). Pol, u smislu u kom ga društvo danas razume, je ono što čini razliku između tela, dok je rod skup promenljivih društvenih konstrukcija postavljenih na ta različita tela. Tačno je da je ova formula više ograničava nego što problematizuje kada su u pitanju kroskulturne analize pola, polnih razlika i roda. Možda je sada pokazano da su i pol i rod konstrukti i da ni jedan nije nepromenljiv. Ovo je jasno pokazano ako pogledamo druge socijalne konstrukcije pola. Možda možemo govoriti o pol:rod scenariju u svojoj kulturi, ali možemo li opravdano ovaj model projektovati kroz vreme (Meskell 2005)?

Nedavno su arheolozi počeli da se fokusiraju na regulatorne modele kroz koje je rod predstavljen i reprodukovano u praistorijskim zajednicama (Joyce 1996, 1999, 2001; Meskell 1999; prema Perry i Joyce 2001). Karakter rodne prakse varira kroz vreme i mesta, te se značenje roda menja u različitim kulturama (Gillespie i Joyce 1997, prema Perry i Joyce 2001). Formalizovana ritualna praksa i telesna praksa, kroz svakodnevno ponavljane aktivnosti, doprinose društvenoj regulaciji roda. Performativna praksa, kao praksa ponavljanja, je strogo materijalna. Materijalne dimenzije se ogledaju u arheološkim kontekstima koji uključuju arhitekturu, figuralne predstave ljudi, distribuciju artefakata, indikacije prakse ponavljanja ili razlika u navikama, vidljivim iz ljudskih skeletnih ostataka, postupanje sa ljudskim sahranama, i na nekim mestima, u određenim vremenskim periodima, privremenim pisanim dokumentima (Perry i Joyce 2001). Kada je analiza figurina u pitanju potrebno je telesnu reprezentaciju, kao jedinstveni konstrukt, razložiti na delove, kako bi se utvrdilo da li su sve informacije pažljivo sakupljene i spremne za dalje korišćenje (Biehl 1996, 2003, prema Bailey 2005). S obzirom na to da je u ovom radu rađena statistička analiza, bilo je potrebno reprezentaciju tela razložiti

na delove, kako bi se proverilo da li genitalije, kao oznaka genitalnog pola, utiču na reprezentaciju pola/roda. Kao reprezentacije tela kao društvenog konstrukta, vinčanske figurine nam možda mogu odgovoriti na pitanja o shvatanju tela i telesnosti, identiteta i društvenih odnosa u neolitskim zajednicama.

Istorijat istraživanja

Figurine koje su analizirane u ovom radu prvi je proučavao Miloje Vasić, početkom dvadesetog veka. Vasić je naselje u Vinči smatrao jonskom kolonijom, a figurinama pridavao različita magijska i ritualna značenja (Vasić 1936: 151). Za religiju i kultove figurine vezuje i Milutin Garašanin, i iznosi pretpostavku da su figurine mogle služiti u nizu raznih obreda vezanih prvenstveno za plodnost i održanje života (Garašanin 1979: 195).

Ideje slične Garašaninovim kasnije je imao Chapman, koji naglašava da je proces pravljenja figurina u bliskoj vezi sa kasnijom namernom fragmentacijom figurina (Chapman 2000: 71). Kultnu, odnosno, religijsku namenu figurinama daju i drugi autori (Galović 1959; Petrović 1984: 20; Srejović i Cermanović-Kuzmanović 1992; Zorbić 2004: 327; Tasić 1957: 28).

Douglas Bailey u svojoj knjizi „Prehistoric Figurines – Representation and Corporeality in the Neolithic“ (Bailey 2005) navodi neka od dosadašnjih tumačenja figurina, navodeći pojedine autore, kao što su Richard Lesure (Lesure 2002, prema Bailey 2005), Margaret Conkey i Ruth Tringham (Conkey i Tringham 1995; Tringham i Conkey 1998, prema Bailey 2005: 12). Tumačenje figurina u vezi sa kultom Boginje Majke daje Marija Gimbutas. Ona je povezala sve „ženske“ figurine, bez obzira na period i region, istim fundamentalnim verovanjem u Boginju, bez referenci o arheološkom kontekstu, datovanju i tipologiji (Gimbutas 1974; 1991). U skladu sa kultom Boginje Majke najčešće interpretacije su vezane za rituale, religiju i duhovni život. Javljaju se i interpretacije figurina kao lutki, igračaka, seksualnih pomagala, figura plodnosti, magičnih predmeta, amajlija, ritualnih figura, konkubina, robova, posmrtnih dodataka, predmeta korišćenih u ceremonijama inicijacije, lutki u prirodnoj veličini, modela u pubertetu, mehanizama za učenje, zavetnih i isceljujućih predmeta, porudžbenih predmeta, teritorijalnih markera i markera identiteta (Meskell 1998, prema Bailey 2005).

Manja, ali rastuća, grupa istraživača dovela je u pitanje ove tradicionalne interpretacije kritikujući njihove implicitne pretpostavke, ili detaljnije proučavajući figurinalnu plastiku u njenim arheološkim i socijalnim kontekstima (Ucko 1962, 1968; Bailey 1991, 1994a, 1996a; Biehl 1996; Haaland i Haaland 1996; Hamilton 1996; Marcus 1996; Whittle 1998: 140-1, prema Bailey 2002). Drugačiji pristupi nude interpretacije figurina kao minijaturnih reprezentacija ljudskog tela (Pavlović 1990; Biehl 1996, 2003; prema

Bailey 2005). Conkey i Tringham postavljaju pitanja o značenju mini-jaturnih ljudskih formi figurina (prema Bailey 2005). Kao reprezentacije, figurine su različite od modela, nisu precizne, detalji prikazani na njima su plod smišljene selekcije. Sa ove tačke gledišta, najznačajnije pitanje je pitanje o značenju ljudske forme kao reprezentacije (Bailey 2005). Trebalo bi naglasiti de se ova studija slučaja bazira upravo na posmatranju figurina kao reprezentacija tela i da će analiza ovih figurina pokušati da doprinese boljem razumevanju pitanja o shvatanju tela i telesnosti, identiteta i društvenih odnosa u neolitskim zajednicama.

Cilj ovog istraživanja je provera postojanja veze između predstava onoga što se tradicionalno naziva primarnim polnim karakteristikama (grudi i vulva, odnosno falus) i socio-kulturnog tela.

Pretpostavka je da postoji veza između socio-kulturnih konstrukcija i polnih karakteristika, odnosno da su figurine različitog pola prikazane različito, sa ili bez predstavljene odeće, sa različitim predstavama odevnih predmeta, sa ili bez nakita. Takođe, moguće je da postoji veza između fragmentovanosti i predstava polnih karakteristika, kao i između konteksta figurina i njihove fragmentacije (Chapman 2000). Ovo su neke od pretpostavki o figurinama kao re-representacijama tela i odrazu neolitske realnosti.

Problem koji se javlja je postojanje figurina na kojima polne karakteristike nisu vidljive, a koje mogu, ali ne moraju imati socio – kulturne predstave na telu, kao i onih na kojima su vidljive samo polne karakteristike, bez socio – kulturnih markera, te bi ovo istraživanje trebalo da odgovori na pitanja o predstavljanju ovakvih figurina. Jedan od problema je i postojanje figurina koje imaju predstavljene dve glave, a koje imaju polne karakteristike ili socio-kulturne markere, kao i predstavljanje figurina koje imaju polne karakteristike oba pola, a koje mogu imati i socio-kulturne karakteristike. Uočene su i figurine koje imaju predstave rogova na glavi i koje je možda moguće povezati sa predstavama polnih karakteristika. Još jedan od problema je vrlo mali broj predstava maski na figurinama.

Materijal i metode

U ovom radu analiziran je uzorak od 419 vinčanskih figurina iz gradačke i pločničke faze (Garašanin, 1979: 152), sa teritorije kosovske, južnomoravske i srbijanske varijante (1979:181-191). Analizirane su figurine sa sledećih lokaliteta: Grivac – 70 figurina (Zorbić 2004: 331-337), Banjica – 23 (Tasić 1973: 45-48), Kormadin – 16, (1973: 36-65), Crkvine Stubline – 5 (1973: 70), Vitkovo – 17 (Stojić i Čađenović 2006: 82-84; Mladenović 2005: 308-312), Motel-Slatina – 1 (Perić 2004), Crnokalačka

bara – 2 (Garašanin 1960: 24-28), Dizaljka – 8 (Stalio i Galović 1955: 46-47), Gomolava – 11 (Petrović 1986: 14-17), Crkvine-Mali Borak – 12 (RZZSK 2005), Gradac – 22 (Stalio i Galović 1955: 18-22; Stalio 1972: 34-36), Vinogradi – 2 (Nikitović 1992), Trsine – 1 (1992), Divlje Polje – 1 (1992), Medvednjak – 9 (Katunar 1988), Lađarište – 3 (Borović-Dimić i Stanković 1989: 26-28), Pločnik – 1 (Stalio 1986: 7), Benska bara – 1 (1986: 7), Selevac – 24 (Milojković 1990: 397-436; Katunar 1988), Divostin – 53 (McPherron i Srejović 1988: 173-201), Fafos – 1, Fafos I – 4 (Bulatović 2003: 15, 17, 18, 40), Fafos II ili Valač – 7 (Bulatović 2003: 31-36), Fafos ili Valač – 8 (Bulatović 2003: 22, 37, 40-44), Valač – 9 (Bulatović 2003: 32, 45-46), Bariljevo – 1, Đurića vinogradi – 3 (Petrović i Katić 2009: 46-169), Ledine – 2 (Petrović i Katić 2009: 46-169), Jablanica II – 3 (Petrović i Katić 2009: 46-169), Jablanica I – 5 (Petrović i Katić 2009: 46-169), Agino brdo – 1 (Petrović i Katić 2009: 46-169), Predionica – 10 (Galović 1959: 71-72), Belo Brdo – 71 (Ignjatović 2008: 204-241), Petnica – naselje ispred male pećine – 9 (Đukić 1993: 20-23).

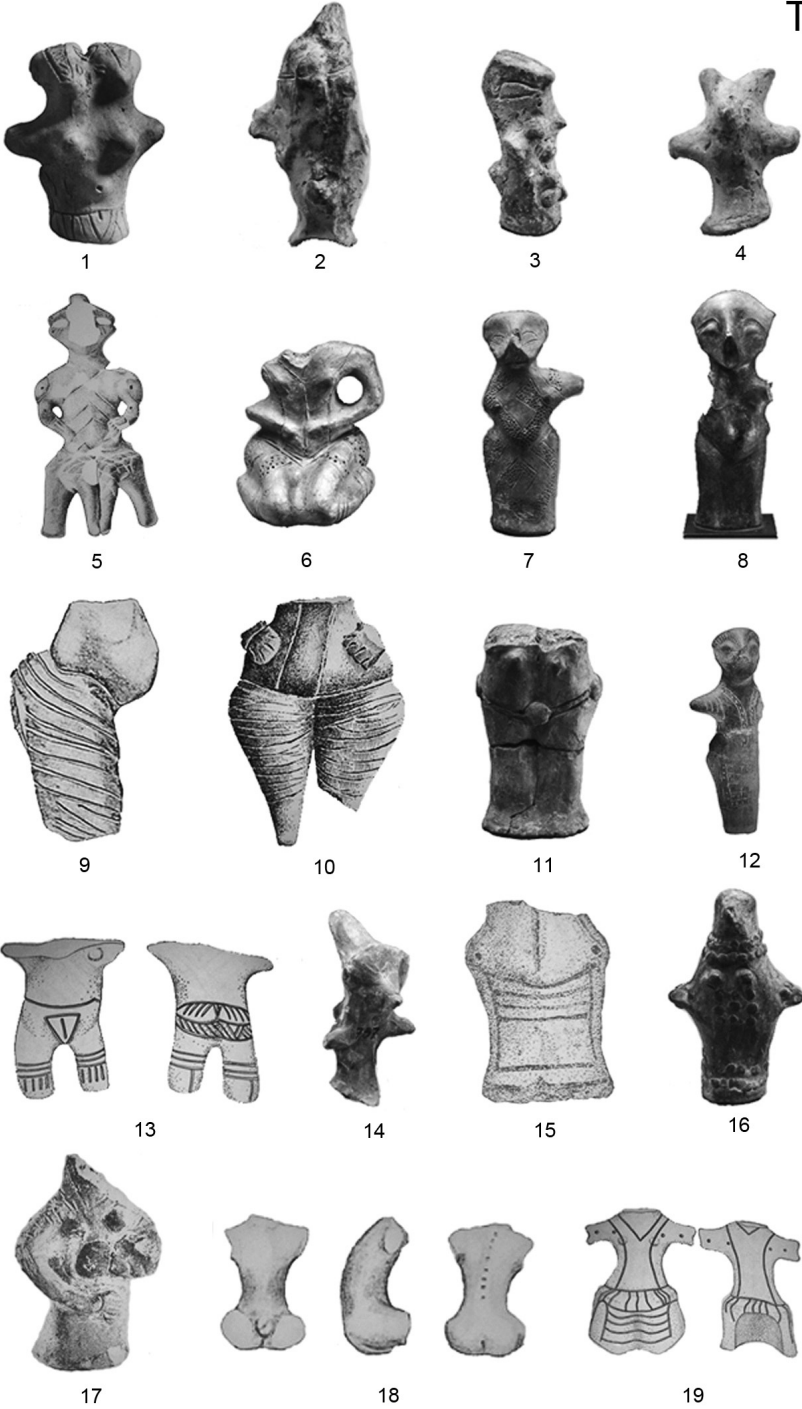
Analiza je izvršena na osnovu fotografija figurina i opisa iz literature. Na osnovu prikupljenih podataka napravljen je formular, koji je sadržao sledeće kategorije za analizu: lokalitet, faza, kontekst, dimenzije, fragmentacija, pol, nagost, poza, gravidnost, steatopigija, boja, opis glave, vrata, torzoa, ruku i donjeg dela.

U zavisnosti od kategorija definisanih u formularu, određene su sledeće varijable u programu SPSS 16.0: lokalitet, faza, kontekst, fragmentacija, visina, pol, poza, nagost, gravidnost, steatopigija, glava, nakit, kapa, kosa, maska, gornji deo odeće, donji deo odeće i boja. Za svaku od varijabli definisane su vrednosti. U okviru konteksta postoje četiri vrednosti: kuća, jama, rov i van objekta (Tasić 1973; Mladenović 2005; Borović-Dimić i Stanković 1989; Milojković 1990; McPherron i Srejović 1988; Tasić 1957). Kada je fragmentacija u pitanju, za dalju analizu bilo je potrebno odrediti koji su vidovi zastupljeni u kolikoj meri, te su određene sledeće vrednosti: cela, ruke-torzo-donji deo, jedna ruka-torzo-donji deo, torzo-donji deo, donji deo, torzo, glava-ruke-torzo, glava-jedna ruka-torzo, glava-torzo, torzo-ruke, glava-jedna ruka-torzo-donji deo, glava-torzo-donji deo. Definisane su figurine muškog i ženskog pola, figurine na kojima pol nije predstavljen, kao i one na kojima su predstavljena oba pola. Figurine ženskog pola okarakterisane su kao takve na osnovu prikazanih polnih karakteristika, grudi (T I/1) ili vulve (T I/13), dok je nekima pol određen na osnovu telesne građe, koja je identična onima koje imaju polne karakteristike ženskog pola. Na „muškim“ figurinama jasno je vidljiv falus (T I/2,18), dok su one bez vidljivog pola definisane kao takve zbog nedostatka gore navedenih karakteristika. Javljaju se i figurine na kojima su jasno vidljive polne karakteristike oba pola (predstave grudi i

falusa), poznate kao hermafroditi (T I/3) (Vasić 1936: 133). Poze se javljaju u nekoliko vidova: stojeća (T I/7), sedeća (T I/18), sedeća na postolju (T I/5), klečeća (T I/6) i ostalo. Vrednost „ostalo“ podrazumeva, za obrađeni uzorak nestandardne položaje tela, kao što će u daljem tekstu biti pomenuto. Kada je nagost u pitanju postoje odevene i neodevene figurine, pa su uzete upravo te vrednosti. Gravidnost je određena na osnovu izgleda ženskog tela u trudnoći (T I/9), a steatopigija je definisana kao enormno gojazno telo (T I/10). Na osnovu oblika glave definisane su sledeće vrednosti: ptičja (T I/16), trougaona, poligonalna, glava sa rogovima (T I/4), dvoglava (T I/1) (kada je reč o figurinama sa dve glave) i ostalo (ovalne i lepezaste, koje se javljaju na svega nekoliko figurina). Prisustvo kape (T I/14) kose (u vidu urezanih linija na potiljku) ili maske (T I/8) jasno je vidljivo na nekim figurinama, a kada je reč o nakitu, uočljive su ogrlica i narukvica, a na nekim figurinama ogrlica i narukvica zajedno (T I/16). Gornji delovi odeće, na osnovu određenih karakteristika podeljeni su na sledeće vrednosti: prsluk (T I/12,19), koji je na figurini prikazan u vidu „V“ izreza sa dvema linijama koje prate bočne linije tela i koji može biti prikazan sa ili bez ornamenata, tunika (T I/5), prikazana sa „V“ izrezom, takođe sa ili bez ornamenata, i haljina (T I/7), koja je definisana na osnovu ornamenta koji prekriva celu površinu tela. Na osnovu specifičnih karakteristika, donjem delu odeće dodeljeno je osam vrednosti: pojas (T I/13) (predstavljen u vidu urezanih linija na struku), pojas sa medaljonima (T I/11) (uglavnom sa kružnim nalepcima), „donji veš“ (vidljiv kao urezani trougao sa ubodima), haljina, kratka suknja (T I/12) (ograničena linijama u visini kolena, sa ili bez ornamenata), duga suknja (T I/9) (prekriva celu površinu donjeg dela, sa ili bez ornamenata), pantalone (T I/10) (prikazane sa ornamentima na potpuno ili urezanom linijom razdvojenim nogama) i pregača (T I/15) (koja je vidljiva sa ornamentima, samo na prednjoj strani tela). Kada je u pitanju boja, vrednosti su sledeće: crvena, crna, braon, siva i bela.

Rezultati istraživanja

Analiza uzorka vinčanskih figurina pokazala je da između gradačke i pločničke faze vinčanske kulture ne postoje razlike u modelovanju i predstavama na figurinama. Analiza pola pokazala je da je prikazivanje, odnosno odsustvo predstava polnih karakteristika na figurinama ne zavisi od faze, kojoj figurine hronološki pripadaju ($\chi^2(6) = 11.723$, $p = 0.068$). Takođe, pokazalo se da način prikazivanja tela figurina, odnosno modelovanje tela (glava, vrat, torzo, ruke, donji deo), prisustvo ili odsustvo odeće (nagost), kao i zastupljenost pojedinih odevnih predmeta (gornji deo odeće, donji deo odeće) ne zavisi od faze u koju su opredeljene figurine. Pokazalo se da je jedina razlika između ove dve faze u tome što u plo-

čničkoj fazi dominira crvena boja, dok su u gradačkoj gotovo podjednako zastupljene sve boje ($\chi^2(8) = 18.177$, $p = 0.020$).

Najzastupljenije su figurine na kojima polne karakteristike nisu prikazane (ukupno 214) i one na kojima su prikazane karakteristike ženskog pola (193), dok su figurine muškog (ukupno 8) i one na kojima su prikazana oba pola (4) najmanje zastupljene. Pokazalo se da su muške figurine i one na kojima pol nije prikazan mahom cele, dok su figurine sa prikazanim ženskim polom u većem broju fragmentovane. Zapaža se da su sve figurine na kojima su prikazane karakteristike oba pola cele ($\chi^2(33) = 59.55$, $p = 0.003$) (tabela 1).

Tabela 1. Zavisnost fragmentacije od pola

Fragmentacija	Pol			
	muški	ženski	nije prikazan	oba
cela	5	32	56	4
ruke-torzo-donji deo	–	28	25	–
jedna ruka-torzo-donji deo	–	15	8	–
torzo-donji deo	2	37	28	–
donji deo	–	4	21	–
torzo	1	13	3	–
glava-ruke-torzo	–	17	21	–
glava-jedna ruka-torzo	–	8	10	–
glava-torzo	–	4	8	–
torzo-ruke	–	27	18	–
glava bez jedne ruke	–	4	9	–
glava-torzo-noge	–	4	7	–

Kada je u pitanju prikazivanje odeće, odnosno nagog tela, pokazalo se da je 60% figurina prikazano odeveno, a 40% nago. Figurine koje nemaju prikazane polne karakteristike, a naročito one sa karakteristikama ženskog pola uglavnom su obučene, dok su kod onih koje imaju karakteristike oba pola podjednako zastupljene i nage i one sa prikazanom odećom. Zapaža se da su sve figurine sa karakteristikama muškog pola prikazane bez odeće (nagost). što se odevnih predmeta tiče, kod „ženskih“ figurina i kod onih na kojima pol nije prikazan najzastupljenije su predstave u vidu dugih suknji i tunika, sa ili bez ornamenata, dok su najmanje zastupljene kratke suknje i pojasevi (gornji deo odeće, donji deo odeće). Zanimljivo je da su „maske“ retko prikazane, i to u većem broju na nagim (3), nego na obučenim (2) figurinama.

Takođe, pokazano je da su predstave nakita veoma slabo zastupljene, odnosno da je nakit prikazan na svega 14 figurina. Na „muškim“ figurinama i na onima koje imaju karakteristike oba pola nakit nije prikazan, a na onima koje nemaju polne karakteristike prikazane su isključivo ogrlice (5). Na ženskim figurinama prikazane su ogrlice (7), a na po jednoj figurini sreće se predstava narukvice, i ogrlice i narukvice zajedno ($\chi^2(2) = 1.296$, $p = 0.523$).

Kontekst je poznat za ukupno šezdeset figurina. Od toga, najviše ih je pronađeno u jamama (25) i kućama (24), izvan objekata konstatovano je osam, dok je u rovu, na lokalitetu Selevac, pronađeno tri figurine.

Utvrđeno je da postoji veza između konteksta i fragmentacije figurina, odnosno da je u kućama konstatovan najveći broj celih figurina, dok su u jamama zastupljene mahom fragmentovane ($\chi^2(33) = 53.417$, $p = 0.014$)

Tabela 2. Zavisnost fragmentacije od konteksta nalaza

Fragmentacija	Kontekst nalaza			
	kuća	izvan objekta	jama	rov
cela	11	–	2	1
ruke-torzo-donji deo	2	–	8	–
jedna ruka-torzo-donji deo	1	–	–	–
torzo-donji deo	3	1	2	1
donji deo	–	1	2	–
torzo	–	2	–	–
glava-ruke-torzo	–	1	3	–
glava-jedna ruka-torzo	1	–	2	1
glava-torzo	2	–	1	–
torzo-ruke	2	3	3	–
glava bez jedne ruke	–	–	2	–
glava-torzo-noge	1	–	–	–

Dominantna poza je stojeća, u kojoj je prikazano 330 figurina. Trideset šest figurina prikazano je u sedećoj pozi, od toga dvadeset jedna sedi na postolju, dok je samo tri figurine prikazano u klečećem stavu. Javljuju se i nestandardne telsne tehnike. Kurotrofne (predstave majke sa detetom) figurine su zastupljene u svega tri primerka, od kojih je jedna prikazana u ležećem položaju. Treba naglasiti da deca nisu predstavljena ni sa kakvim posebnim detaljima. Kada je reč o nestandardnim pozama, jedna figurina prikazana je kao sedeća na zemlji, sa ispruženim nogama i rukama oslo-njenim na kolena i prslonjenim na lice (slika 1), a jedna kako sedi na

Slika 1
Figurina u sedećem
stavu (preuzeto:
Katunar 1988)

Figure 1.
Seated figurine
(Source: Katunar
1988)

postolju sa rukama ispruženim ispred i oslonjenim na predmet, koji je takođe na tom postolju. Steatopigija je naglašena na svega devet figurina, a na samo četrnaest prikazane su odlike gravidnog ženskog tela.

Javljaju se, mada u jako malom broju (svega 7), i figurine sa dve glave, koje su prikazane isključivo sa odećom.

Najzastupljenije je poligonarno lice (71 figurina), zatim ptičje (53 figurine), dok su trougaona (24) i ovalna (4) zastupljena u manjem broju. Na sedam figurina srećemo predstave rogova na glavi. Treba napomenuti da predstave rogova nisu vezane za pol figurine ($\chi^2(15) = 12.66$, $p = 0.6$). Najveći broj figurina koje imaju predstavu rogova uopšte nemaju prikazan pol, dok se po jedna javlja na figurinama koje imaju karakteristike muškog ili ženskog pola.

Diskusija

Na osnovu tehnika izrade keramike, oblika posuđa, morfoloških karakteristika plastike, predmeta od kamena, oruđa od kosti i ostalih predmeta koji se javljaju na Vinči period vinčanske kulture podeljen na tordošku (kao najstariju), gradačku (kao prelaznu) i pločničku (kao najmlađu) fazu (Garašanin 1951). Statistička analiza, izvršena u ovom istraživanju, pokazala je da razlika, bar što se tiče modelovanja figurina i predstava na njima, između gradačke i pločničke faze ne postoji. Ovo se ogleda u načinu modelovanja tela, predstavljanju nagog, odnosno odevenog tela, u odevenim predmetima koji su prikazani na figurinama, kao i u predstavama genitalija kao odlika pola. Kao jedna od glavnih karakteristika pločničke faze navodi se pojava ptičjeg lica (Garašanin 1951). Međutim ova analiza je pokazala da su predstave ptičjeg lica u istom odnosu zastupljene i u gradačkoj i u pločničkoj fazi. Gotovo je nemoguće odvojiti ove dve faze,

jer se ne mogu napraviti jasne razlike među figurinama. Kada govorimo o ovakvim sličnostima u vremenskom razdoblju od preko 500 godina, mi zapravo govorimo o vidu performativne prakse, kao prakse ponavljanja, koji se ogleda u proizvodnji i distribuciji (Butler 1990), u ovom slučaju, figurina. Takođe, ako se izvesne karakteristične predstave na figurinama ponavljaju kroz dug vremenski period, to onda znači da je performativna praksa i strogo materijalna. Jedina razlika između gradačke i pločničke faze ispoljava se u boji figurina. Dok su u gradačkoj fazi boje gotovo jednako raspoređene, u pločničkoj se kao dominantna javlja crvena. Ovo se može objasniti, različitim tehnikama pečenja, s obzirom na to da na većini figurina u ispitanom uzorku nije naglašeno da li su vidljivi tragovi bojenja. Treba naglasiti da su zbog ovakvih rezultata figurine dalje obrađivane u celosti, a ne po fazama.

U dosadašnjim interpretacijama figurine su označavane kao predstave Boginje Majke (Gimbutas 1974, 1991; Garašanin 1979; Zorbić 2004), ritualni i magijski predmeti. Povezivanje sa kultovima plodnosti, magijom, kultom Boginje Majke, itd. U ovakvim interpretacijama, figurine su uglavnom uzimane za „ženske“, iako zapravo taj ženski pol i nije uvek vidljiv. Šta više, ovo istraživanje pokazalo je da u preko 50% slučajeva pol na figurinama nije prikazan. Ova činjenica eksplicira da ne možemo govoriti o figurinama kao „ženskim“. Zapravo, ako genitalije, kao označitelj pola, nisu prikazane, ne može se, bez osnove, podrazumevati postojanje pola. Na osnovu ovakvih rezultata, moglo bi se reći da u tadašnjem društvu pol nije bio osnova identiteta, kao što je to danas, bar sudeći po telesnim reprezentacijama. Kada je reč o figurinama na kojima je pol prikazan, izvesno je da su ženske figurine (190) dominantne u odnosu na muške (8). Kao što je već rečeno, u veoma malom broju (4) se javljaju figurine na kojima su prikazana oba pola. Takođe se javljaju i figurine sa dve glave (7), a na kojima su prikazane odlike ženskog pola, ili pol uopšte nije prikazan. Objasnjenje razlike u broju figurina muškog i ženskog pola ne možemo tražiti u matrijarhalnom uređenju, dominaciji žena, „ženskim“ kultovima i sl., kao što su pokušali pojedini autori. Tumačenje možda treba tražiti u regulatornim idealima, kroz koje je rod predstavljen i reprodukovan u praistorijskim zajednicama (Joyce 1996, 1999, 2001; Meskell 1999, prema Perry i Joyce 2001), jer karakter rodne prakse varira kroz vreme i mesta, te se značenje roda menja u različitim kulturama (Gillespie i Joyce 1997, prema Perry i Joyce 2001).

Na osnovu markera roda, mogli bismo figurine na kojima genitalni pol nije ekspliciran povezati sa figurinama na kojima je jasno predstavljen ženski pol. U ovom slučaju rodne markere, kao društveni konstrukt, treba posmatrati kao osnovu identiteta, i proveriti kako se pol, kao naturalizovani društveni konstrukt, uklapa u konstrukciju roda. U ovom slučaju broj

figurina na kojima pol nije prikazan prelazi 50% obrađenog materijala. Primećuje se da između „bespolnih“ i „ženskih“ figurina postoji veza u načinu na koji je telo predstavljeno (u vidu načina modelovanja tela, prikazivanja odeće, odevnih predmeta, nakita), sa izuzetkom polnih karakteristika. Na osnovu ovoga, može se reći da se predstavljanje ženskog pola, u vidu bioloških polnih karakteristika (grudi i vulva) uklapa u predstavu roda kao društvenog konstrukta, naturalizujući ga i naglašavajući da socio – kulturnih razlika među njima nema.

Bitno je naglasiti da su, pored toga što se javljaju u jako malom broju, „muške“ figurine predstavljane neodevene. Očigledno je da je predstavljanje muških genitalija kao obeležja pola, eksplicirano. Falus, kao obeležje, javlja se i na „hermafroditima“, koji se javljaju i odeveni, a čiji je broj takođe izuzetno mali. Međutim, iako su odeveni, na „hermafroditima“ je muški pol takođe eksplicitno naglašen. S obzirom na to da su genitalne odlike oba pola eksplicirane na ovakvim figurinama, njihova pojava takođe dekonstruiše ideju o polu kao osnovi identiteta. Međutim, očigledno je, na osnovu broja „muških“ figurina, da je prikazivanje falusa dozvoljeno samo u određenim kontekstima. Prikazivanje muških genitalija nije česta pojava u vinčanskoj kulturi, te se može reći da je, na neki način, falus tabuisani objekat, čak i kad je prikazan uz obeležja ženskog pola (na „hermafroditima“).

Pojedini autori predstave rogova na glavi povezuju sa muškim telom, i napominju da u neolitskim kulturama nije retkost da se muškarac asocira sa bikom ili nekom drugom životinjom sa rogovima (Tasić 2007: 210). Kao primeri, navode se bukranioni, koji se javljaju i na Vinči, vrč sa drškom sa protomom u vidu glave sa rogovima i zdelu sa protomima, pro-nađenu u Vinči. Vrč sa Vinče povezuje se sa Hajd vazom, navodi se da na grudima nedostaju predstave ženskih atributa te se glava sa rogovima može smatrati muškom. Na zdeli se nalaze protomi u vidu trougaonih i glava sa rogovima koje su naspramno postavljene. Pretpostavlja se da se u slučaju zdele sa protomima radi o simboličnom prikazu muško-ženskog spoja (2007: 210).

Međutim, ako muške polne karakteristike nisu naznačene, ne treba uvek dovoditi predstave rogova u vezu sa muškim polom. Kada je reč o vinčanskim figurinama, analiza izvršena u ovom radu pokazala je da se predstave rogova na glavi u najvećem broju slučajeva javljaju na figurinama koje nemaju definisan pol, a da se, kada je reč o figurinama sa naglašenim polom, u istoj meri javljaju i na „muškim“ i na „ženskim“ figurinama.

Treba napomenuti da se javljaju i takozvane figurine kentauri. Ove figurine imaju glavu čoveka, a telo životinje. Postoji mišljenje da veliki broj zoomorfni terakota ukazuje na mogućnost jednog razvijenog kulta

božanstva (dobra ili zla) sa životinjskim telom i ljudskom glavom (kentaure) (Tasić 1957: 28). Sa druge strane, „kentaure“ bi mogli biti čitani kao specifična shvatanja ljudskosti, animalnosti i telesnosti. Zapravo, ove figurine imaju telo životinje, međutim, pokazano je da se na takvom telu javljaju jasne predstave odeće, i to iste kao one koje se javljaju na antropomorfnim figurinama (Tasić 1957). S obzirom na ovu činjenicu, kentaure ne bismo mogli posmatrati kao predstave božanstava, već upravo kao jedan od načina shvatanja telesnosti. Treba napomenuti da na „kentaure“ pol nije vidljiv, te ih stoga ne treba povezivati isključivo sa muškim polom. Pritom treba uzeti u obzir i to da, kako se na osnovu rezultata ovog rada može pretpostaviti, pol nije bio osnova identiteta u ovim zajednicama, već ga treba posmatrati kao društveni konstrukt.

Kada je reč o fragmentaciji figurina, Chapman naglašava da je proces pravljenja figurina u bliskoj vezi sa njihovom kasnijom namernom fragmentacijom (Chapman 2000: 71). On dodaje da fragmentacija stoji u vezi sa kontekstom nalaza, odnosno da su se cele figurine, kao reprezentacije živih ljudi, nalazile u kućama, gde se odvija život, a fragmentovane u jamama. Chapman namernu fragmentaciju figurina povezuje sa raspadanjem tela posle smrti i vidi simboliku u nalaženju takvih figurina u jamama (Chapman 2000). Statistička analiza potvrdila je da postoji veza između konteksta i fragmentacije figurina. Naime, u kućama su mahom konstatovane cele figurine, dok se fragmentovane javljaju u manjem broju. Sa druge strane, u jamama su uglavnom fragmentovane, i to najviše figurine koje nemaju glavu. Da li se ovo može povezati sa Chapmanovom idejom o celim figurinama kao reprezentacijama živih ljudi, i da li postoji simbolika u namernoj (ako je namerna) fragmentaciji figurina, vrlo je diskutabilno. Iz različitih izvora poznato je da se u jamama, pored figurina, nalazi i fragmentovana keramika, kremen i kamene alatke, fragmenti kostiju, pehari, amuleti, gar i pepeo, a u nekim, kao što je slučaj na lokalitetima Crkvine – Mali Borak i Lađarište, i komadi lepa (RZZSK 2005); Mladenović 2005; Borović-Dimić i Stanković 1989). Da bi se doneli bilo kakvi zaključci, potrebno je podrobno analizirati ostale nalaze u jamama. U suprotnom, fragmentovane figurine u jamama mogu biti tumačene samo kao otpadni materijal.

Neki autori spominju ritualnu ulogu figurina, pozivajući se na činjenicu da su u nekim kulturama figurine stavljane u grobove (Hamangia kultura) (Srejović i Cermanović-Kuzmanović, 1992). Douglas Bailey navodi da su stanovnici halkolitskih zajednica na teritoriji bugarske ispoljavali identitet i kroz praksu sahranjivanja sa korišćenjem antropomorfnih figurina (Bailey 1994). Treba napomenuti da u vinčanskoj kulturi nema puno poznatih nekropola (samo na Gomolavi i Botošu), a u vinčanskim

grobovima figurine nisu pronađene, pa bi ovakvo tumačenje bilo neosnovano.

Pojedini autori „ženske“ figurine povezuju sa kultom plodnosti, i dodaju da u sferu ritualnog konteksta spadaju figurine bojene crvenom bojom (Zorbić 2004: 327). Ova analiza pokazala je da crvena boja jeste najzastupljenija, ali da se ne može vezivati samo za „ženske“ figurine. Zapaža se da je crvena boja gotovo podjednako zastupljena i na „ženskim“ i na figurinama na kojima pol nije prikazan. Bilo bi pogrešno crvenu boju vezivati za rituale, s obzirom na to da ne postoju poseban kontekst u kome se javljaju figurine crvene boje. Takođe, istraživanje je pokazalo da su gravidne, odnosno figurine sa karakteristikama ženskog tela u trudnoći, zastupljene u jako malom broju (svega 14 u ispitanom uzorku). Kako se trudnoća povezuje sa plodnošću, činjenica da su, možemo reći, odlike plodnosti prikazane na jako malom broju figurina govori u prilog tvrdnji da se figurine ne mogu povezivati sa kultom plodnosti.

Treba naglasiti da se na jako malom broju figurina (ukupno 5) sreću predstave maski. Trougaone i petougaone predstave lica objašnjavane su prisustvom maski (Tasić 2008), a takođe se napominje da se na figurinama sa Vinče javljaju predstave „maski“ (Vasić 1936) i njihovo prisustvo stavlja se u vezu sa pretpostavkom o postojanju razvijene industrije cinabarita u naselju na Vinči (Vasić 1932). Vasić napominje da su isparenja žive, čija je ruda cinabarit, veoma štetna po zdravlje, te da su to morali znati i stanovnici preistorijskog naselja u Vinči (1932). On to povezuje sa Dioskoridesovom tvrdnjom da se u rudnicima žive razvija isparenje koje guši i da stoga rudari stavljaju na lice bešike, kao i sa Plinijevom konstatacijom da ljudi koji rade u radionicama na lice stavljaju maske, da ne bi udisali škodljivu prašinu (1932). Pored malog broja predstava maski na figurinama, zanimljivo je što su one prikazane na većem broju nagih nego odevenih tela. Ako se uzme u obzir da su isparenja žive otrovna, postavlja se pitanje zašto bi se na glavu stavljale maske ako je koža na telu nezaštićena. Sa druge strane, moguće je da su maske neka vrsta simbola, te nije potrebno da na telu bude prikazano bilo šta drugo. Po rečima Douglasa Baileya sam posmatrač upisuje značenje stvarima koje su samo naznačene (Bailey 2005). S obzirom na to da se ovo istraživanje nije bavilo predstavama maski na vinčanskim figurinama, ovo pitanje ostaje otvoreno.

Zaključak

Na osnovu rezultata statističke analize utvrđeno je da, kada je modelovanje figurina u pitanju, razlika između gradačke i pločničke faze vinčanske kulture nisu vidljive, te bi plastiku iz ovih perioda trebalo posmatrati kao proizvod jedne tradicije.

Kada su predstave genitalija, kao odlika pola, u pitanju, evidentno je da njihovo prikazivanje nije bilo na prvom mestu. Na osnovu statističke analize može se pretpostaviti da pol u neolitskim zajednicama mlađe faze vinčanske kulture nije bio osnova identiteta, kao što je to danas, već je i sam bio društveni konstrukt, bar sudeći po reprezentacijama ljudskog tela. S ove tačke gledišta, ne treba posmatrati figurine u vezi sa polom, već pol i rod, oba kao društvene konstrukte, treba posmatrati zajedno, rod, kao prvu dimenziju i pol kao njenu naturalizaciju. Takođe, pokazano je da se antropozoomorfne figurine ne mogu vezivati za određeni pol, jer pol na ovakvim figurinama nije vidljiv, i da njihovu simboliku treba tražiti u načinu shvatanja tela i telesnosti u ovim zajednicama.

Analiza je pokazala da nisu sve figurine „ženske“, i da su odlike gravidnog tela prikazane na jako malom broju figurina. Kada je reč o boji figurina, pokazano je da se crvena boja ne može povezati sa ritualima, jer ne postoji poseban kontekst u kojem su konstatovane figurine crvene boje. Ove činjenice govore u prilog pretpostavci da je malo verovatno da su figurine imale ritualnu ulogu.

Statistička analiza potvrdila je da postoji veza između konteksta i fragmentacije figurina, odnosno da su u kućama mahom konstatovane cele figurine, dok se fragmentovane javljaju u manjem broju. Sa druge strane, u jamama su uglavnom fragmentovane, i to najviše figurine koje nemaju glavu. S obzirom na nedovoljnu istraženost ostalog materijala iz ovih jama, pretpostavka o namernoj, simboličkoj fragmentaciji figurina ostaje otvorena za dalja istraživanja.

Zahvalnost. Autori se zahvaljuju arheologu Andreju Staroviću, za komentare i sugestije koje su doprinele poboljšanju rada.

Literatura

- Alberti B. 2005. Bodies in Prehistory: Beyond the Sex/Gender Split. U *Global Archaeological Theory: Contextual Voices and Contemporary Thoughts* (ur. P. P. Funari *et al.*). London: Kluwer, str. 107-120.
- Bailey D. W. 1994. Reading Prehistoric Figurines as Individuals. *World Archaeology*, **25** (3): 321.
- Bailey D. W. 2002. *Balkan Prehistory: Exclusion, incorporation and identity*. London: Routledge
- Bailey D. W. 2005. *Prehistoric Figurines – Representation and Corporeality in the Neolithic*. London: Routledge
- Biehl P. F. 2006. Figurines in Action: Methods and Theories in Figurine Research. U *A Future for Archaeology* (ur. R. Layton *et al.*). London: Routledge, str. 199-216.
- Borović-Dimić J., Stanković S. 1989. Arheološka iskopavanja neolitskog naselja u Ladarištu u 1988 godini. *Glasnik SAD*, 5: 26.

- Bulatović A. 2003. *Nalazi vinčanske kulture sa Fafosa i Valača, iz legata Tatomira Vukanovića*. Vranje: Narodni muzej u Vranju, str. 15-44.
- Butler J. 1993. *Bodies That Matter, on the discursive limits of "sex"*. London: Routledge
- Butler J. 1999. *Gender Trouble: Feminism and The Subversion of Identity*. London: Routledge
- Chapman J. 2000. *Fragmentation in Archaeology: People, Places and Broken Objects in the Prehistory of South Eastern Europe*. London: Routledge
- Dukić M. 1993. Figuralni stilovi u primenjenoj umetnosti Kolubare i Mačve. *Petničke sveske*, 33/III: 20.
- Galović R. 1959. *Predionica – neolitsko naselje ko Prištine*. Priština: Muzej Kosova i Metohije, str. 68-74.
- Garašanin M. 1951. *Hronologija vinčanske grupe*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani
- Garašanin M. 1960. Crnokalačka bara-Rujište. *Arheološki pregled*, 2: 24-28.
- Garašanin M. 1979. Centralnobalkanska zona. U *Praistorija jugoslavenskih zemalja II - neolitsko doba* (ur. A. Benac). Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti BiH, str. 79-213.
- Gimbutas M. 1974. *The Gods and Goddesses of Old Europe, 7000 to 3500 BC: Myths, Legends and Cult Images*. London: Thames and Hudson
- Gimbutas M. 1991. *The Civilization of The Goddess: The World of Old Europe*. New York: Harper Collins
- Ignjatović M. 2008. Katalog. U *Vinča – preistorijska metropola, istraživanja 1908 – 2008*. Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Narodni muzej u Beogradu, Muzej grada Beograda, SANU, str. 203-277.
- Joyce R. A. 2007. Embodied Subjectivity: Gender, Femininity, Masculinity, Sexuality. U *A Companion to Social Archaeology* (ur. L. Meskell i R. W. Preucel). Oxford: Blackwell, poglavlje 4.
- Katunar R. 1988. *Neolitska naselja u dolini Jasenice*. Beograd: Centar za arheološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Smederevska Palanka: Narodni muzej, str. 1-23.
- Korošec J. 1959. Prehistorijska glinena plastika u Jugoslaviji. U *Arheološki radovi i rasprave I*. Zagreb: Jugoslovenska Akademija znanosti i umetnosti, str. 89-117.
- Korošec J. 1962. *Prehistorijska glinena plastika u Jugoslaviji*. U *Arheološki radovi i rasprave II*. Zagreb: Jugoslovenska Akademija znanosti i umetnosti, str. 103-164.
- McPherron A., Srejović D. 1988. *Divostin and the Neolithic of Central Serbia*. Pittsburgh: Department of Anthropology, University of Pittsburgh, Kragujevac: Narodni muzej Kragujevac
- Meskell, L. 2005. The Irresistible body and the seduction of archaeology. U *Changing Bodies, Changing Meanings, Studies on the Human Body in Antiquity* (ur. D. Montserrat). London: Routledge, str. 139-161.
- Milojković J. 1990. The antropomorphic and zoomorphic figurines. U *Selevac, A Neolithic village in Yugoslavia* (ur. R. Tringham i D. Krstić). Pittsburgh: University of Pittsburgh, str. 397-436.

- Mladenović T. 2005. Tipološka analiza vinčanskih figurina sa Vitkova. *Petničke sveske*, 58: 308.
- Nikitović L. 1992. *Zapadno Pomoravlje u neolitu*. Čačak: Narodni muzej u Čačku
- Perry E. M., Joyce R. A. 2001. Providing a Past for "Bodies That Matter": Judith Butler's Impact on the Archaeology of Gender. *International Journal of Sexuality and Gender Studies*, 6 (1/2): 63.
- Petrović J. 1984. *Gomolava, arheološko nalazište*. Novi Sad: Vojvođanski muzej, str. 16-23.
- Petrović J. 1986. Neolit. U *Gomolava – katalog* (ur: M. Dalmacija). Novi Sad: Vojvođanski muzej, str. 14-17.
- Petrović B., Katić V. 2009. Katalog. U *Život u glini, neolitska umetnost na tlu Beograda – figuralna plastika iz zbirke Muzeja grada Beograda*. Beograd: Muzej grada Beograda, str. 46-122.
- Srejić D., Cermanović-Kuzmanović A. 1992. Neolitska religija. *Leksikon religija i mitova drevne Evrope*. Beograd: Savremena administracija
- Stalio B., Galović R. 1955. *Katalog keramike, Praistorija II*. Beograd: Narodni muzej, str. 18-47.
- Stalio B. 1972. *Gradac – preistorijsko naselje*. Beograd: Narodni muzej, str. 33-36.
- Stalio B. 1986. Statueta sa dve glave sa Pločnika. *Zbornik Narodnog muzeja*, XII-1: 7.
- Stojić M., Čadenović G. 2006. *Kruševac – Kulturna stratigrafija praistorijskih lokaliteta u zoni stava Zapadne Morave i Južne Morave*. Beograd: Arheološki institut
- Tasić N. 1957. Praistorijsko naselje kod Valača, iskopavanja 1955. godine. U *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije II*. Priština: Narodni muzej u Prištini, str. 17-45.
- Tasić N. 1973. *Neolitska plastika*. Beograd: Muzej grada Beograda
- Tasić N. 2007. Ritual Pottery Set from Vinča. *Glasnik SAD*, 23: 203.
- Tasić N. 2008. Nemi svedoci jednog vremena: figuralna umetnost Vinče. U *Vinča – preistorijska metropola, istraživanja 1908 – 2008* (katalog izložbe). Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Narodni muzej u Beogradu, Muzej grada Beograda, SANU, str. 139-163.
- Todorović J., Cermanović A. 1961. *Banjica – naselje vinčanske kulture*. Beograd: Muzej grada Beograda, str. 44-49.
- Vasić M. 1932. *Preistorijska Vinča I: Industrija cinabarita i kosmetika u Vinči*. Beograd: Državna štamparija
- Vasić M. 1936. *Preistorijska Vinča III – Plastika – terakote*. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije.
- Zorbić B. 2004. Antropomorfne figurine, žrtvenici, prosopomorfni poklopci. U *Grivac – naselja protostarčevačke i vinčanske kulture* (ur: M. Bogdanović). Kragujevac: Centar za arheološka istraživanja, str. 319-367.
- RZZSK 2005. Dnevnik sa zastitnih arheoloških istraživanja lokaliteta Crkvine Mali Borak, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, 11000 Beograd

Figurines as Body Representations: Analysis of Figurines of the Gradac and Pločnik Phase of the Kosovo, South Morava and Serbian Regions

This research presents parallel analyses of 419 Vinča culture figurines from 34 sites of the Gradac and Pločnik phase of Vinča culture. The analysis was done based on photos of figurines and descriptions from literature. The aim of this study was to reconsider the presence of a connection between the representations of the, as they are traditionally called, primary sexual attributes (breasts and vulva, phallus), and the socio-cultural body. The occurring problem is the existence of figurines on which the sexual attributes are not visible, but can (and do not need to) have socio-cultural representations on the body, as well as those where only sexual attributes are visible, without socio-cultural markers, therefore this research should answer the questions about representations of these figurines. Another problem are the representations of figurines that have sexual attributes of both sexes, and can also have socio-cultural markers. There are also figurines that have representations of horns on their heads, which can perhaps be associated with representations of sexual attributes. One more problem is there are very few representations of masks on figurines.

The most frequent are figurines on which the sexual attributes are not represented (214) and those which have female sex representations (193), while the male figurines (8), and both sex figurines (4) are less frequent. The occurrence of a clothed or naked body shows that 60% of figurines are represented dressed, and 40% naked. It is interesting that “masks” are rarely represented, and in greater number on the naked (3), than on the dressed (2) figurines. Horns are encountered on the heads of 7 figurines. It is concluded that representations of horns are not related to the sex of the figurine ($\chi^2(15) = 12.7, p = 0.6$). The majority of figurines that have representations of horns do not have representations of any sex at all, but there is an exception in the form of two figurines with horns and sexual attributes (one male, other female). The context is present for a total of 60 figurines. The majority was found in pits (25) and houses (24), and outside of the facilities 8 were found, and also 3 figurines from Selevac were found in a trench. It has been determined that there is a connection between the context and fragmentation of the figurines, and it was stated that most of the whole figurines were found in houses, while in pits figurines were mostly fragmented ($\chi^2(33) = 53.4, p < 0.02$).

Based on the results of the statistical analysis, it has been determined that the difference between the Gradac and Pločnik phase of Vinča culture are not present in the modeling of figurines, therefore figurines from this period should be regarded as the product of one tradition.

It is apparent that representation of genitals as sex distinction was not primary. It can be presupposed that sex in the Neolithic community in the younger phase of Vinča culture was not the basis of their identity and was a social construct, at least judging by the representations of human body. From this point of view, figurines should not be related with sex, but sex and gender, both like social constructs, should be viewed together – gender as the first dimension, and sex as its naturalization. It is also shown that anthropozoomorphic figurines cannot be related with a specific sex, because the sex on these figurines is not represented, and their symbolic should be seen in the context of understanding the body and physicality in these communities.

The analyses have shown that not all of the figurines are “female”, and the features of a gravid body are represented on very few figurines. As for the color of figurines, it is shown that red cannot be associated with rituals, because there is no special context in which the red figurines are found. These facts speak in favor of the assumption that it is very unlikely that figurines had any role in rituals.

The statistic analysis confirmed that there is a connection between the context and fragmentation of figurines; the figurines found in the houses are mostly whole, while the fragmented figurines are fewer in number. On the other side, in pits, there are mostly fragmented figurines, and most of them are headless. Considering the performed research on the rest of the materials from these pits, the assumption of intentional, symbolic fragmentation of these figurines remains open for future research.

